

**СЬОМА ЗУСТРІЧ РОБОЧОЇ ГРУПИ
З ДОСЛІДЖЕННЯ КСЕРОФІТНИХ
ТРАВ'ЯНИСТИХ ЕКОСИСТЕМ ЄВРОПИ
(27—31 травня 2010 р., Смоленіце, Словаччина)
7th EUROPEAN DRY GRASSLAND MEETING**

European Dry Grassland Meeting — щорічне наукове зібрання членів робочої групи, створеної у серпні 2008 року, з дослідження ксерофітних трав'янистих екосистем Європи (European Dry Grassland Group — EDGG). Сьогодні вона об'єднує понад 500 учасників з більш як 40 країн світу і входить до складу Міжнародної асоціації International Association for Vegetation Science — IAVS.

Інтереси членів групи охоплюють широке коло проблем щодо біорізноманіття даного типу екосистем. Це — дослідження з питань різноманіття флори та фауни, популяційної біології, екології, менеджменту й охорони, а також відновлення екосистем, удосконалення природоохоронного законодавства та екологічної просвіти. EDGG була створена на базі вже існуючих регіональних робочих груп — Arbeitsgruppe Trockenrasen (Німеччина) та групи з дослідження ксерофітних трав'янистих екосистем Північної Європи і Прибалтики (Working Group on Dry Grasslands in the Nordic and Baltic Region — 13 країн регіону). Саме на нараді цих двох робочих груп і було ухвалено рішення про заснування EDGG, відлік діяльності якої ведеться від першого засідання базової німецької групи.

Отже, у травні 2010 року відбулася сьома зустріч EDGG — перша за межами Німеччини. Для її проведення обрали мальовниче місце у старовинному замку поблизу селища Смоленіце в західній частині Словаччини, на відрогах Білих Карпат.

Організаторами зустрічі, крім EDGG та IAVS, виступили Інститут ботаніки Словацької академії наук, Інс-

титут прикладної екології DAPHNE (Словаччина) й асоціація Floristisch-soziologische Arbeitsgemeinschaft (Німеччина). Зустріч присвячувалася пам'яті Павела Девана (1954 — 2009) — відомого словацького зоолога, ботаніка і природоохоронця.

У ній узяли участь 94 члени робочої групи з 18 країн світу. Головна тема зустрічі — «Сукцесії, відновлення та менеджмент ксерофітних трав'яних екосистем».

Було представлено 35 доповідей і понад 30 постерів. Переважна більшість доповідей, як і передбачалося тематикою, стосувалася питань сукцесій і впливу режимів менеджменту на їхні напрямки. Окремі доповідачі запропонували нові методичні підходи до вивчення напрямів сукцесій (S. Vartha зі співавторами (Угорщина, Румунія)) або моніторингу змін різноманітності (S. Macsheerini зі співавторами (Італія)). У доповіді L. 'Halada зі співавторами (Словаччина) представлено результати 15-річного експерименту з менеджменту трав'янистих угруповань шляхом викошування в умовах заповідання. С. Знаменський (Російська Федерація) проаналізував зміни трав'яної рослинності Карелії за 50 років, порівнюючи сучасні матеріали з описами, виконаними в 1950-х роках М. Раменською. М. Maskovova і S. David (Словаччина) ознайомили присутніх із результатами порівняння синтаксономічної структури лук, які формуються на занедбаних пасовищах та постаграрних територіях. У доповіді A. Satorci зі співавторами (Італія, Хорватія) показано, що оптимальним режимом для підтримання видового багатства середземноморських злаковників є одноразове протягом року сінокосіння без випасання, на противагу традиційному для Центральної Італії сінокісно-пасовищному використанню, яке спричиняє значні втрати біорізноманіття. Позитивний вплив сінокосіння на кальцифітні угруповання, оскільки воно запобігає їх заростанню деревно-чагарниковою рослинністю, висвітлив у доповіді J. Seffer зі співавторами (Словаччина) на прикладі рослинності національного парку «Slovensky Raj». Результати експерименту з вивчення впливу добрив та кількості укосів на випаровування й інфільтрацію у флористично багатих угрупованнях представила L. Rose зі співавторами (Німеччина). S. Kandrelis і Ch. Koutsoukis (Греція) присвятили свою доповідь порівнянню продуктивності трав'янистих угруповань у різних висотних поясах.

На зустрічі широко висвітлювалися питання охорони ксерофітних трав'янистих екосистем, угруповань і видів, які трапляються в їхньому складі, а також проблеми добору оптимальних для збереження біорізноманіття режимів використання цих екосистем. Зокрема, С. Novohm (Німеччина) підкреслив, що існує тенденція до зменшення кількості площ цих екосистем у Європі та зниження рівня їхньої різноманітності. У низці доповідей наголошувалося на значенні традиційного землекористування для збереження цінних з погляду біорізноманіття локалітетів сухих трав'янистих екосистем, зокрема охоплених мережею Natura 2000. Це — доповіді I. Vitasovic-Kosic зі співавторами (Хорватія, Італія), Z. Drillet і L. 'Halada (Словаччина), S. Buggascano зі співавторами (Італія), M. Vrahnakis зі співавторами. Результати моніторингових досліджень ксерофітних угруповань представлено в доповіді A. Jones і M. Beldean (Румунія).

Окремі виступи були присвячені дослідженню консортивних зв'язків у трав'янистих ксерофітних угрупованнях. Так, у доповіді М. Seifan зі співавторами (Німеччина) показано роль кротів у підтриманні високого рівня різноманітності угруповань за різних режимів їх господарського використання. М. Wieszik зі співавторами (Словаччина) вказав на важливу роль сухих трав'янистих угруповань для збереження угруповань мурах, а в доповіді S. Nanoteaux зі співавторами (Німеччина) проаналізовано вплив комах-запилювачів на просторову структуру угруповань.

Дві доповіді були присвячені пошуку заходів щодо запобігання експансії *Calamagrostis epigeios** — виду, який завдяки своїй широкій екологічній амплітуді та високій конкурентній спроможності здатний істотно впливати на структуру ксерофітних трав'янистих угруповань. Зокрема, в доповіді J. Hazi зі співавторами (Угорщина) підкреслено необхідність викошування таких угруповань для запобігання негативним наслідкам експансії *C. epigeios*, а J. Dengler і O. Schuhmacher (Німеччина); крім щонайменше дворазового викошування, запропонували ще й оранку, хоча цей захід є небажаним з погляду збереження біорізноманіття. При цьому наголошено, що випасання в поєднанні з одноразовим викошуванням позитивних результатів не дає.

У низці доповідей висвітлювалися різні аспекти відновлення ксерофітних трав'янистих екосистем. Зокрема, I. Jongiperova зі співавторами (Чеська Республіка) і P. Törok зі співавторами (Угорщина) представили результати експериментів із висівання насіння злаків, зібраного з флористично багатих лук на занедбаних постаграрних землях. У доповіді B. Tothemeresz зі співавторами (Угорщина) показано роль підстилки в розповсюдженні бур'янів в угрупованнях, що перебувають на різних стадіях відновлення. У доповідях G. Matus зі співавторами (Угорщина) та C. Wellstein зі співавторами (Німеччина, Швейцарія) акцентувалася важлива роль банку насіння у ґрунті для відновлення трав'янистих екосистем. A. Ödman зі співавторами (Швеція) запропонували використовувати глибоке перегортання ґрунту для прискорення відновлювальної сукцесії деградованих псамофітних угруповань із домінуванням *Koeleria glauca*, оскільки такий підхід дає змогу поліпшити хімічні властивості ґрунту. У доповіді O. Волкової і O. Бурової (Російська Федерація) представлено результати понад 20-річного експерименту з відновлення ковилового степу на території музею-заповідника «Куликове поле» в Тульській області Росії.

Ці ж теми висвітлювалися і в постерних доповідях. У багатьох постерах характеризувалися цікаві локалітети ксерофітних трав'янистих угруповань, включаючи охоронювані території, а також особливості видів рослин і тварин, що трапляються в угрупованнях згаданого типу. Учасники з України представили дві постерні доповіді. Одна з них присвячена охороні найбільш цінних степових територій Криму (І. Парнікоза, Л. Годлевська, http://www.botanik.uni-greifswald.de/fileadmin/EDGG/downloads/Contributions/Parnikoza_Godlevska_

* Номенклатура наводиться відповідно до *Flora Europaea*.

POSTER_ALL.pdf), інша — стосувалася системи менеджменту остепнено-лучних угруповань Лісостепу України (А. Куземко, http://www.botanik.uni-greifswald.de/fileadmin/EDGG/downloads/Contributions/Kuzemko_poster_ALL.pdf).

Різноманітною і цікавою була екскурсійна програма, запропонована організаторами зібрання. 30 травня учасники зустрічі відвідали урочище Tematinske Vtchu в південно-західній частині Словаччини, в долині річки Вах (Váh). Попри незначні розміри (близько 7 × 10 км), ця територія має надзвичайну природоохоронну цінність. У 2004 р. її занесли до Національного списку територій європейського значення. Тут створено три національних природних резервати: Javorníček (5,06 га), в якому охороняється рослинність скель і осипів з участю багатьох західнокарпатських видів; Tematinska lesostep (59,67 га) — з переважанням відкритих термофільних лісів із *Quercus pubescens* і петрофітних степів, частково порушених насадженнями неаборигенних *Pinus nigra* і *Fraxinus ornus*; та Kľaži vtch (150,94 га) — з рослинністю, подібною до рослинності попереднього заповідника, однак менш порушеною залісненням неаборигенними видами дерев. На цій території трапляються два види рослин (*Pulsatilla vulgaris* subsp. *grandis* і *Dianthus lumnitzeri*) і 12 видів тварин, що охороняються на загальноєвропейському рівні. Територія репрезентує один із найзахідніших форпостів виходів вапнякових порід у Західних Карпатах. Розташування між Паннонським басейном і Карпатським хребтом знайшло відображення у флористичному складі рослинності, для якої характерне спільне трапляння понтично-паннонських і субсередземноморських термофільних видів із монтаними та субмонтаними видами.

Багатство і своєрідність місцевої флори пояснюються тим, що тутешні екосистеми були накопичувачами видів під час послідовних льодовикових наступів—відступів.

Учасники зібрання мали змогу відвідати й руїни старовинного замку Tematin, який уперше згадується в літописах 1270 р. У боях 1704—1708 рр. замок було сильно пошкоджено, відтоді він лежить у руїнах.

Під час другої екскурсії 31 травня ми ознайомилися з трав'янистими угрупованнями на території охорони ландшафту «Білі Карпати» (Biele Karpaty Mts.). Це яскравий взірець гармонійного співіснування людини та природи. Традиційним землекористуванням люди почали займатися тут ще у 15 ст., і хоча протягом віків і позначався негативний вплив на трав'янисті екосистеми, однак завдяки запровадженню у 1990 р. охоронного режиму зі збереженням традиційного землекористування унікальність цієї території вдалося зберегти й донині. Охороні підлягають найцінніші місцезростання орхідних і висячі болота на території масиву Zalostina (загальна площа 226 га), що має статус сайту суспільного інтересу.

Рослинність представлена переважно субсерофільними луками, які належать до асоціації *Brachypodio pinnati-Molinietum arundinaceae* (*Bromion erecti*). Флористичний склад цих угруповань — до 80 видів на ділянці площею 25 м². Таке незвичне багатство є результатом довготривалого менеджменту з регулярним викошуванням і випасанням, а також зумовлене природними умовами,

зокрема особливостями мікрорельєфу та екотонною позицією між термо- і мезофітними умовами.

Цікавою є і рослинність охоронюваної території Machová, розташованої поблизу словацького кордону на території Чехії, яку також відвідали учасники зустрічі. Цю територію охорони ландшафту (Chraniona krajinná oblasť) створено у 1987 р. на площі 262,6 га.

Останнього дня конференції, 1 червня, її учасники мали змогу відвідати національний природний резерват národná prírodná «Devínska Kobyla» та охоронюваний сайт Sandberg. Ці території вельми цікаві з ботанічної, палеонтологічної та геологічної точок зору. Розташовані вони в найпівденнішій частині зони охорони ландшафту «Malé Karpaty», в межиріччі Морави й Дунаю — місці, де Карпатські гори «зустрічаються» з Паннонським басейном. Загальна площа резервату — 114,38 га. Він репрезентує один із сайтів Natura 2000. З найвищої точки резервату можна спостерігати захоплюючу панораму злиття Морави й Дунаю, старовинний замок Devin, австрійські Хейнбурзькі горби (Hainburg Hills), а за сприятливої погоди — навіть Альпи.

Національний природний резерват «Devínska Kobyla» створений у 1986 р. об'єднанням двох резерватів, заснованих у 1964—1965 роках. Його територія характеризується надзвичайно високим рівнем біорізноманіття, що зумовлено унікальним розташуванням, гетерогенністю геологічної будови, специфікою кліматичних умов та антропогенним впливом. Первинна рослинність території представлена ксеро-термофільними дубово-грабовими лісами з *Quercus pubescens* на степових схилах із вапняковою основою та петрофітними угрупованнями на вапняках, які збереглися, попри інтенсивну господарську діяльність (випасання, випалювання, заліснення неаборигенними породами, зокрема *Pinus nigra*, закладання садів і виноградників). З 1949 року суцільна площа ксеро-термофільних пасовищ, які на той час займали 85,8 % території, значно скоротилася і сьогодні становить 33,4 %. З другого боку, тривалий вплив людини сприяв збільшенню рослинного різноманіття. Внаслідок зведення лісів стало більше вільного простору для формування фітоценозів, які належать до Євро-Сибірських степів класу *Festuco-Brometea*. На території резервату поряд ростуть західнокарпатські, паннонські й середземноморські види, які тут досягають найбільш західної або північної меж свого суцільного поширення.

Загалом програма конференції була цікавою і доволі насиченою. За результатами її роботи ухвалено Декларацію (Smolenice Grassland Declaration), яка доступна на сайті EDGG (<http://www.edgg.org>).

Наступна зустріч робочої групи відбудеться 13—17 червня 2011 р. в Національному дендрологічному парку «Софіївка» НАН України в Умані.

А.А. КВЗЕМКО, І.Ю. ПАРНИКОЗА